

ODNOS BOŽIJE ESENCIJE I NJEGOVIH ATRIBUTA U KONTEKSTU TRANSCENDENCIJE I VJEČNOSTI U MIŠLJENJU IMAMA EBU MENSURA EL-MATURIDIJA

Almir PRAMENKOVIĆ

Fakultet za islamske studije, Novi Pazar
almirpramenkovic@gmail.com

SAŽETAK: Ovaj rad ima za cilj istražiti glavne aspekte El-Maturidijeve teologije, uključujući konceptualizaciju Božije vječnosti, Njegov odnos prema vremenu i suodnos Njegove esencije i atributa. El-Maturidijeva teološka perspektiva o Božijoj esenciji bavi se suštinskim pitanjima islamske misli o Bogu. Njegova metodologija utemeljena na racionalnom promišljanju i interpretaciji Objave predstavlja ključni doprinos sunnitskoj kelamskoj tradiciji. El-Maturidijev pristup obuhvata: 1. pojam Božije esencije (zat): Bog je Biće – esencija koja uključuje attribute, ali ne kao supstrat koji ih nosi. Božija esencija je jedinstvena, vječna i neovisna; 2. Božiji atributi (sifatuz-zat) su imanentni Božijoj esenciji i vječni su te nisu dodaci Njegovoj esenciji; 3. Kritika antropomorfizma i tumačenje atributa: El-Maturidi odbacuje tjelesnost Boga i koristi analogiju kako bi govorio o Njegovim atributima izbjegavajući direktna poređenja sa stvorenim svijetom. El-Maturidi nastoji da razjasni kako se Božija esencija može razumjeti u odnosu na stvoreni svijet, a istovremeno sačuvati Njegova apsolutna transcendentnost (tenzih). El-Maturidijina teologija ostaje relevantna u savremenim raspravama, pružajući metodološki okvir za razumijevanje Božije transcendencije i Njegovog odnosa prema stvorenom svijetu.

Ključne riječi: Imam El-Maturidi, Božiji atributi, esencija, transcendentalnost, antroporfizam

Uvod

Ovaj rad istražuje El-Maturidijev pristup razumijevanju Božije esencije s posebnim osvrtom na njegova razmatranja o odnosu Božije

esencije (zat) i Njegovih atributa (sifat), kritiku antropomorfizma kao i Božiji odnos prema vremenu. Kroz analizu njegovih ključnih stavova pruža se dublji uvid u način na koji

El-Maturidi integriše racionalnost i Objavu kako bi odgovorio na fundamentalna teološka pitanja i očuvao koherentnost islamske misli.¹ Razumijevanje Božije esencije predstavlja

¹ Ebu Mansur Muhamed ibn Muhamed ibn Mahmud el-Maturidi el-Ensari rođen je u mjestu Maturid u Semerkandu, Transoksanija. O godini njegovog rođenja navodi se nekoliko verzija: 850, 853. ili 862. Ono što se sigurno može kazati

jeste da je imam El-Maturidi rođen u vrijeme vladavine abasovičkog halife El-Mutevekkila (232-247/847-861), te da je preselio u Semerkandu 944. godine. Poznat je po titulama: *Imamul-Huda* i *Imamul-Mutekellimin*, koje odražavaju

njegovu visoku poziciju u islamskim naukama. Bio je poznat po hrabrosti u odbrani i očuvanju sunijske teologije. Njegovo obrazovanje se odvijalo u trećem stoljeću po Hidžri, kada je ideologija mu'tezilija počela slabiti. El-Maturidi

jedno od temeljnih pitanja islamske teologije (kelam) koju je oblikovala misao muslimanskih učenjaka kroz vijekove. Pitanje odnosa Božije esencije i Njegovih atributa predstavlja susret s racionalnim pristupom ovoj tematici u klasičnom periodu islama. (El-Kardavi, 2005) U formativnom periodu teološke misli bio je prisutan problem antropomorfizma, budući da sam Kur'an na mnogo mjesta naglašava postojanje dvosmislenih ajeta (ajat mutešabihat), što znači da Bog ima 'Ruku' (jedullah), 'Lice' (vadžhullah), 'Ok'o' ('ajnullah), i tako dalje, koji su rješavani formulom nepitanja (bila keġfe). Sukladno tome, dvosmislene ajete rane generacije nisu tumačile bez traženja mogućih značenja, eksplicitnih ili implicitnih. Međutim, problem terminologije vezan za esenciju i svojstva Boga pojavio se i zbog prevođenja djela grčke filozofije i logike i ponašanja preobraćenika na islam iz različitih religijskih tradicija. Kao odgovor na ovaj izazov, klasična teološka misao donosi formulaciju: *bila keġfe (nepropitivanje)* čiji cilj je bio skrenuti pažnju muslimanima u ranim stoljećima od diskusije o teškim doktrinarnim pitanjima antropomorfizma, iako su ta pitanja bila predmet rasprava kroz dugu povijest razvoja islamske doktrinarne misli. Osim toga, ovu raspravu su inicirale određene ne-ehlisunetske škole koje su zapale u duboki antropomorfizam, kao što su hašvije, šitske grupacije hišamija i keramije. (Cerić, 2012:168-169) Obraćajući se tim skupinama, El-Maturidi odbacuje termin *džism*

(tijelo) kao opis Božije esencije (zat). Uviđajući potrebu i važnost razjašnjenja ortodoksnog stava o ovom pitanju, El-Maturidi prije objašnjava šta Bog nije, nego šta Bog jeste. (Cerić, 2012)

U ovom kontekstu, imam El-Maturidi dao je značajan doprinos razvoju sunnitske misli, posebno kroz svoje djelo *Kitabu et-tevhid (Knjiga o tevhidu)*. El-Maturidi razvija detaljan pristup interpretaciji Allahovih atributa, nastojeći zadržati ravnotežu između doslovnog i metaforičkog tumačenja. Njegov stav se temelji na očuvanju apsolutne transcendentnosti (tenzih) i Božijeg jedinstva (tevhid). Njegova filozofska i teološka promišljanja usmjerena su na harmonizaciju intelekta i Objave s ciljem da se formuliraju koherentni koncepti koji odgovaraju kur'anskim učenjima i ljudskoj racionalnosti. Na temelju učenja i metode imama El-Maturidija može se tvrditi da njegova namjera nije bila etablirati nužnu ortodoksnu alternativu. Zapravo njegova metoda predstavlja jedno tumačenje koje aludira na činjenicu da se radi o jednoj metodi u poimanju Božijih atributa, a nikako o isključivom putu. (Sharif, 1990)

Opće karakteristike El-Maturidijevog učenja o Božijoj esenciji

El-Maturidija karakterizira poseban naglasak na korištenju intelekta kao sredstva za tumačenje Objave.² On se bavi i epistemološkim pitanjem granica ljudskog jezika u opisu

Boga. Kur'an koristi ljudski jezik kako bi prenio metafizičke istine, ali naglašava da taj jezik treba razumjeti na način koji ne narušava Božiju uzvišenost. On smatra da se o Bogu može govoriti samo uz jasno razlikovanje stvorenog i Stvoritelja.³ Imam El-Maturidi smatra da ljudski jezici ne sadrže pojmove niti kategorije na osnovu kojih bi mogli objasniti bit i attribute Boga na način koji ne bi vodio sličnosti ili poređenju s nečim već poznatim. Prema njegovom shvatanju, Bog se ne može spoznati kroz direktnu percepciju, već kroz promatranje stvorenog svijeta i zaključivanje na temelju principa analogije. Ova metodologija omogućila mu je da razmatra teme poput Božijih atributa (sifat), odnosa božanske esencije sa stvorenim svijetom i konceptualne razlike između Božije esencije i Njegovih atributa. Njegovo djelo postavlja temelje za razumijevanje Božije vječnosti i apsolutne neovisnosti, dok istovremeno odgovara na izazove koje postavljaju druge teološke škole, poput mu'tezilija.

Među najvećim diskusijama rane muslimanske teologije bilo je pitanje odnosa Božije transcendentnosti (tenzih) i imanentnosti (tešbih). Mu'tezilije su se opredijelile za apsolutnu Božiju transcendentnost i neuporedivost, dok su sve antropomorfne attribute tumačile alegorijski. Naprimjer, Njegova ruka (jedullah) označava Njegovu moć. Korporealisti su, od kojih su najpoznatije keramije, s druge strane, tumačili ove attribute doslovno, pripisujući Bogu opipljivu

je slijedio hanefijski *mezheb*, a njegovo okruženje bilo je mjesto intenzivnih rasprava o islamskim naukama poput hadisa, fikha i kelama. Teološke rasprave bile su posebno izražene između dvije glavne grupe: mu'tazilija i ehlul-kelama (sunijski teolozi). U svom radu na suprotstavljanju mu'tazilijama El-Maturidi je usvojio metode hanefijske škole. Potaknut društvenim i naučnim okolnostima svog vremena El-Maturidi je detaljno proučavao islamske nauke, posebno *kelam*. Njegov rad rezultirao je značajnim djelima koja su mu donijela ugled kao teologu, pravniku,

komentatoru Kur'ana i osnivaču doktrinalne sunijske škole u kelamu. Teologija je bila centralna tema njegovih radova. Njegovo najpoznatije djelo, *Kitab et-tevhid*, dokazuje njegovu posvećenost teološkim konceptima i doktrini. Vidi: Ebu Zehre, bez godine izdanja:164-166; Sharif, 1990:276-277; Cerić, 2012; Ulrich, 2018:9-25.

² Sljedbenici El-Maturidijeve škole smatraju da spoznaja Boga nije obavezna intelektom, kao što tvrde mutezile, već da je intelekt sredstvo koje može dovesti do spoznaje. (Ebu Zehre, bez godine izdanja:169)

³ Allah posjeduje savršene i vječne attribute i kvalifikovan je atributom Jedinosti. Nijedno stvorenje nema Njegove attribute. On je bez granica, krajeva, elemenata, udova i On djeluje neposredno. Njega ne okružuje šest dimenzija kao što je to slučaj s kontingentnim (stvorenim) stvarima. Njega ne mogu obuhvatiti niti dokučiti misli niti pretpostavke, niti On sliči nečemu stvorenom. On je Živi Koji ne umire, Samoopstojeći Koji ne spava. On je Stvoritelj bez ikakve potrebe za stvaranjem. On je Opksrbitelj bez opterećenja. On je Usmrtitelj bez straha. On je Onaj Koji će proživiti stvorenja bez poteškoće. (El-Adevi. 2008:48-53)

tjelesnost. (Silajdžić, A., Beglerović S., Čemo, K., i Jašić O., 2024:31-32) Nasuprot tome, imam El-Maturidi razvija duboko filozofsko i teološko razumijevanje Božije esencije kroz analizu atributa, djelovanja i pitanja kako govoriti o Bogu unutar granica ljudskog jezika? U islamskoj tradiciji, koncept *zat* se često prevodi kao suština, esencija ili biće i odnosi se na Božiju bit koja obuhvata Njegove attribute, ali se razlikuje od ideje do supstancija na kojem počivaju atributi. El-Maturidi izričito odbacuje mogućnost reifikacije suštine, naglašavajući da je Bog jedinstven i ne može se poistovjetiti s pojmovima koji se odnose na stvoreni svijet. Istovremeno, on se zalaže za potvrdu atributa poput znanja, moći i života kao imanentnih Božijoj esenciji, čime se suprotstavlja mu'tezilijskom pristupu koji naginje apstrahovanju Božije jedinstvenosti na račun negiranja Njegovih atributa.⁴

Jedan od centralnih aspekata El-Maturidijevog učenja jeste pitanje odnosa Boga i vremena. On tvrdi da je Bog vječan (kadim), izvan vremenskih granica, ali djeluje unutar stvorenog svijeta kroz Svoje attribute. Ovaj stav je od ključne važnosti za harmonizaciju božanske transcendencije i imanencije. U tom kontekstu, El-Maturidi koristi koncept analogije kako bi govorio o Bogu, što omogućava ljudima

da koriste svoj intelekt i iskustvo kako bi postigli ograničeno, ali značajno razumijevanje Božije esencije.⁵

Imam El-Maturidi tvrdi da Bog ima najljepša imena te bi bilo uzaludno potvrditi postojanje Božijih imena i lišiti ih značenja na koja aludiraju. Prema tome, ukoliko se kaže da je Bog mudar, to nužno implicira da on ima svojstvo mudrosti. Odbacivanje atributa (ta'til) predstavlja Boga nesavršenim i potčinjava promjenama narušavajući osnovu tevhida. Ideja antropomorfizma ili pluralizma koja se lahko može javiti kao posljedica potvrđivanja vječnosti atributa može biti jednostavno odbačena prihvatanjem apsolutnog jedinstva Boga s idejom odbacivanja sličnosti (tenzih) i razlike u odnosu na stvoreno biće (muhalefe). (Sharif, 1990)

Božija esencija (bit) i Njegovi atributi

Važno je napomenuti da se teološki pojmovi kao što su *zat* (esencija) i *sifat* (atributi) razvijaju u okviru kelamske tradicije koja koristi specifičan jezik i metode koje se razlikuju od onih u hrišćanskoj teologiji.⁶ Zbog toga je neophodno pažljivo prevoditi i tumačiti ideje kako bi se izbjeglo projektiranje jednog misao-nog okvira na drugi.

Što se tiče odnosa Božije esencije i atributa, imam El-Maturidi ističe da je ova tematika toliko kompleksna da se nijedan ljudski um ne može nadati da će ga definirati na adekvatan način. Na osnovu toga nužno je vjerovati da je Bog jedan, da posjeduje svojstva koja je sam sebi pripisao, bez sličnosti, poređenja i pitanja. Nužno je stati kod tvrdnje da atributi nisu identični, a niti odvojeni od Njegove esencije (la hije huve vela gajruhu). (Sharif, 1990)

Imam El-Maturidi je na stanovištu da su Božiji atributi fundamentalni i vječni. Smatra da je Bog uvijek opisan tim atributima (hije sifatur-zati ve huve lem jezel biha mevsufen). Ovi atributi nisu samo teorijski, već se manifestuju kroz Božije djelovanje (sifetul-fi'l), koje također proizlazi iz Njegove esencije. Bog djeluje nezavisno (bi-nefsihi jef'alu), svjestan je i moćan po svojoj esenciji (bi-tabia'tihi), a Njegovo stvaralačko djelovanje proizlazi iz Njegove kreativne esencije. (El-Maturidi, 2006:41-47) Božiji atributi, uključujući Njegovu vječnost, inherentni su Njegovoj esenciji izraženoj u iskazu: "Bog je vječan sa svojim atributima" (inne Allahe kadimun bi sifatihi), što je smatrao najvećom formulacijom. Ova formulacija potvrđuje da su atributi Božiji neodvojivi od Njegove esencije i da je

⁴ Mu'tezilije, u strahu od *tešbiha* (poistovjećivanja Boga sa stvorenim bićima), skloni su bili *ta'tilu* – negiranju Božijih atributa. El-Maturidi kritizira ovu poziciju jer smatra da ona zanemaruje značaj osobina koje potvrđuju Božiju esenciju. (Sharif, 1990)

⁵ Ebu Hanife kaže da, budući da je Bog stvoritelj mjesta, On ne može biti ograničen mjestom. On je ondje gdje je bio prije stvaranja prostora. Jedan od njegovih učenika, Ebu Muti'a El-Belhi, upitao ga je: "Šta bi rekao kad bi te neko pitao: Gdje je Uzvišeni Allah?" On je odgovorio: "Treba mu odgovoriti da je Allah postojao i kad nije bilo prostora. On je postojao kada nije postojalo 'gdje' (ejne), kada nije postojalo stvoreno biće niti bilo što." Dakle, Ebu Hanife naglašava da, budući da je Bog vječan i netjelesan, ne može biti shvaćen kao biće okruženo stranama i prostorom. Imam

El-Maturidi je napravio korak dalje i dozvolio racionalnu interpretaciju ajeta o *istivau*. Imam El-Maturidi odbacuje stav onih koji kažu da je Prijesto ('Arš) mjesto na kojem prebiva Bog, kao što odbacuje mišljenja onih koji tvrde da je Bog na svakom mjestu. On naglašava da je Bog vječan, beskonačan i netjelesan. On je slobodan od vremena i prostora što ukazuje na prebivanje, promjenu, kretanje i pokret. Imam El-Maturidi smatra da se ajeti o *istivau* i 'Aršu odnose na stvaralačku funkciju Boga, na upravljačku moć, apsolutni autoritet, suverenitet, vječnost, beskonačnost i indirektno dokazuje da je Bog iznad ograničenja vremenom i prostorom. Vidi: Sharif, 1990; El-Maturidi, 2006:53-54., Cerić, 2012:208-211.

⁶ U srednjovjekovnoj kršćanskoj teologiji postojala je slična, ali različita rasprava, s tim da je stav koji prevladava stav

božanske jedinstvenosti. Dok je koncept jedinstvenosti prihvaćen po svim značajnijim zagovornicima, to je drastično umanjeno u spisima Duns Skota. Što se tiče božanske suštine i atributa, Duns Skotus zastupa univokalnu teoriju referencije prema kojoj se pojmovi koriste na isti način za Boga i za stvorenja. Smatra da Božija suština ima različite attribute (tzv. "slaba jedinstvenost"). Tomas Akvinski podržava teoriju analogije i doktrinu *božanske jedinstvenosti*, prema kojoj su Božija suština, postojanje i atributi identični (tzv. "jaka jedinstvenost"). Akvinski koristi analogiju kako bi opisao odnos između Boga i stvorenog svijeta, naglašavajući razliku između stvorenog i Božijeg bića. Slaba jedinstvenost (različiti atributi) podržava univokalnost, dok jaka jedinstvenost (identitet suštine i atributa) često isključuje univokalnost (Ričard, 1999); (Harvi, 2021).

Njegova vječnost primjenjiva na sve što Mu pripada, uključujući osobine. (Ebu Zehre, bez godine izdanja:173)⁷

Imam El-Maturidi koristi termine poput *bi zatibi* (po svojoj esenciji) da bi opisao Boga kao subjekta s atributima, ali na način koji priznaje konceptualnu razliku između Božijeg postojanja i Njegove esencije. (El-Maturidi, 2006:41-43) On vjeruje da su Allahovi atributi nerazdvojni od Njegove esencije, ali nisu ni potpuno identični Njegovoj esenciji niti neovisni o njoj. Oni ne postoje kao zasebna bića ili entiteti, već kao integralni aspekti Njegove esencije. Imam El-Maturidi koristi izraz *ma-hijjetuz-zat* da opiše Božiju esenciju kao cjelinu s atributima, a ne kao osnovu iz koje atributi proizlaze.⁸ Ovo razlikovanje je ključno za njegovo razumijevanje *zata* (esencija) i atributa. Božija esencija nije substrat, nego se odnosi na Božiji postojeći bitak koji je apsolutno neovisan i stalan. On tvrdi da Božija esencija uključuje attribute koji su vječni i bitni za Njegovo biće (zat). Ovi atributi nisu slučajni, nego su neodvojivi dio Božije esencije. (El-Maturidi, 2006) Imam El-Maturidi odbacuje ideju da su Božiji atributi samo konstrukcije ili dodatni elementi koji se mogu odvojiti od Božije esencije. Umjesto toga, smatra da Bog ima jedinstvenu bit koja obuhvata sve Njegove atribute, uključujući

djelovanje. To je izraženo u stavu da je Bog "jedan, ali ne u smislu broja" (vahidun la min džihetil-a'ded), što ukazuje na Njegovu neusporedivost sa stvorenim bićima. (Ebu Zehre, bez godine izdanja:174)

Pitanje tjelesnosti Boga i upotreba termina "nešto" (šej) za Boga

Moglo bi se reći da sunnitski teolozi smatraju da se teorija božanskih atributa može uspostaviti pomoću principa analogije kako bi se zadovoljio eksplicitni jezik Objave, dok drugi smatraju da je ova ideja u suprotnosti s Božijom transcendentnosti. El-Maturidijeva filozofska analiza pojmova kao što su *zat* (esencija, biće), *šej* (nešto) i *sifat* (atributi) ističe njegovo insistiranje na jedinstvenosti i neovisnosti Božije esencije. (El-Maturidi, 2006:33-34) Osnova El-Maturidijeve teologije jeste Božija transcendentnost i odbacivanje tjelesnosti.⁹ On snažno naglašava da Allah nije materijalan i da se ajeti iz Kur'ana koji sadrže izraze poput 'Ruka' (jed), 'Lice' (vedžh), ili 'Oko' ('ajn) ne smiju tumačiti doslovno. Ovi izrazi pripadaju mutešabihima (nejasnim ajetima) i zahtijevaju tumačenje.¹⁰

Imam El-Maturidi odbacuje ideju da Bog ima tijelo, jer to ne

podržava uzvišenost ili veličanje Njegovog postojanja. 'Tijelo' se u ljudskom kontekstu odnosi na ono što ima dijelove, strane i podliježe promjenama ('arad). Ovo nije primjenjivo na Boga, jer Njegova esencija nije podložna ograničenjima stvorenog svijeta. Stoga imam El-Maturidi opravdava korištenje termina 'stvar' (šej) za Boga kao način potvrđivanja Božijeg postojanja i uzvišenosti. Odbacivanje da je Bog 'stvar' moglo bi implicirati negaciju Njegove stvarnosti. Međutim, on jasno pravi razliku između Božije 'stvari' i stvorenih stvari, naglašavajući da Božija stvarnost nije nalik ničemu drugom. (El-Maturidi, 2006:34)¹¹

Mogućnost primjene izraza *šej* na Boga u smislu Njegovog nužnog postojanja temelji se na tradicionalnom i racionalnom argumentu. Što se tiče tradicije, Kur'an ukazuje da *Bog ničemu nije sličan* (lejše kemislihi šej'). (Kur'an, Eš-Šura, 11) 'Nešto' je suprotnost od onoga što ne može biti nešto. S druge strane, racionalni argument se temelji na ideji da izraz *šej* ukazuje na potvrđivanje i izbjegavanje *ta'tila* (odbacivanje svih Božijih svojstava). Iz navedenog se razumije da imam El-Maturidi odbacuje izraz *tijelo* (džism), jer ovaj termin ima materijalne konotacije i ne može se primijeniti da izrazi

⁷ Pojava El-Ka'bija u Iranu označila je nastanak škole koja je tvrdila da ništa vječno ne može supostojati s Bogom. (Ulrich, 2018:294) Kada je riječ o odnosu Božije esencije i atributa, Ebu Hanife je savjetovao svojim učenicima da ne ulaze u diskusije o ovom pitanju, već da se zadovolje pripisivanjem Bogu onih atributa koje je Sam Sebi pripisao. On je čak odbio da s Džehmom raspravlja o ovom problemu. Da bi izbjegao teškoće sadržane u atributima, on je jedinstveno izjavio da 'oni nisu On, niti su drugo nego On' – *la hije huve vela gaj-rubu*. Imam Et-Tahavi se nije izjasnio o filozofskom problemu odnosa Božije esencije i Njegovih atributa. On nije ni pravio razliku između atributa esencije i atributa akcije, premda nedvosmisleno ukazuje na vječnost atributa. (El-Adevi, 2008:39-41)

⁸ O odnosu između Božije esencije i atributa, El-Maturidi kaže da je ovo pitanje toliko kompleksno da se ljudski um ne može nadati da će ga riješiti na zadovoljavajući način. Na osnovu toga, potrebno je vjerovati da je Allah jedan, da ima atribute koje sam sebi pripisuje, bez sličnosti, poređenja i pitanja. (Sharif, 1990)

⁹ Ebu Hanife u djelu *Fikhu-l-ekber* navodi: "Ništa mu od Njegovih stvorenja nije slično." Komentarišući njegovo djelo, Mula Ali el-Kari navodi brojna mišljenja u tom pogledu. Tako Neim bin Hamad kaže: "Ko uporedi Allaha s nečim od Njegovih stvorenja, postao je nevjernik." Također, Ishak bin Rahvejh navodi: "Ko bude opisivao Allaha pa tako Njegove atribute uporedi s atributima Njegovih stvorenja, takav je zanijskio Uzvišenog Allaha". (El-Kari, 1997:51)

¹⁰ Kur'anski ajet: "Allahova ruka je iznad njegovih ruku" (Kur'an, El-Feth, 10) El-Maturidi tumači kao Božiju moć i podršku, a ne kao ruku koja je dio tjela. Potom, ajet: "Ostat će lice Gospodara tvoga" (Er-Rahman, 27), El-Maturidi kaže da 'Lice' simbolizira Allahovu vječnu veličinu i slavu. I ajet: "Gradi lađu našim očima" (Kur'an, Hud, 37) kaže da 'Oči' označavaju Allahovu brigu i pažnju. (Ulrich, 2018:297-298)

¹¹ En-Nesefi kazuje da upotreba termina *nešto* (šej) za Boga podrazumijeva negiranje poistovjećivanja, jer poistovjećivanje ukazuje na jednakost i sličnost. Uspoređivanje zahtijeva da obje strane posjeduju zajedničku osobinu, inače usporedba nije moguća. Dakle, negiranje poistovjećivanja ukazuje na Njegovu apsolutnu jedinstvenost. (En-Nesefi, 2004:1/205)

Božije apsolutno biće. Na taj način El-Maturidi odbacuje antropomorfizam (tešbih) i korporealizam (te-džsim). (Cerić, 2012)

Maturidijska teologija ističe da je *Allah stvoritelj svega* (haliku kulli šej'), što uključuje supstancije (dževher) a također i akcidente ('arad). Na temelju ovoga, antropomorfisti (mušebbihe) i korporealisti (keramije) prigovaraju oslovljavanju Boga kao stvari koja nije poput drugih stvari. Međutim, maturidijski učenjaci su odbacili takvu tvrdnju, objašnjavajući da *nešto* (šej') označava sve ono za što se može kazati da *jeste*, bez obzira na mogućnost iskustva o tome. U tom smislu, *ne-postojanje* (ma'dum) ne može biti oslovljeno *nečim* (šej'). (Silajdžić, 2016) Nadalje, imam El-Maturidi navodi da se ne kaže: *Bog nije ništa* (šej'), jer to negira Njegovo postojanje, i ne kaže se: *On je tijelo*, jer to znači da je ograničen u dimenzijama i smjerovima, te da je podložan ograničenjima i akcidenzijama. Dakle, Bog je *nešto* (šej') u smislu *apsolutnog postojanja* (vudžud), i On je *nešto* što ne nalikuje ničemu u smislu dokaza (šej'un la kel-ešja'), u smislu potvrde da je On nešto. Dakle, glavni cilj ove rasprave je ukazati na pojmovnu razliku između *nepostojanja* ('adem) i *postojanja* (vudžud). (Cerić, 2012)

El-Maturidijeva kritika antropomorfizma

Imam El-Maturidi izbjegava antropomorfizam (tešbih) koji bi Boga poistovijetio s karakteristikama

stvorenog svijeta. Istovremeno, on se protivi *ta'tilu* – negiranju Božijih atributa, iz straha da će se time narušiti Njegova transcendencija. Smatra da je nužno potvrditi božanske attribute poput moći, znanja i djelovanja kao stvarne i suštinske, a ne samo nominalne attribute.¹² On smatra da potvrda Božijeg vječnog karaktera znači potvrdu Njegovog vječnog postojanja, i obrnuto. Bog postoji izvan vremenskih i prostorno-fizičkih ograničenja stvorenog svijeta, ali Njegova esencija i atributi ostaju u potpunosti očitovani u stvaranju. Imam El-Maturidi odbacuje ideju da Bog zauzima bilo kakvo fizičko mjesto ili prostor. Ajeti koji govore o Allahovoj blizini, poput: "Mi smo njemu bliži od vratne žile kucavice" (Kur'an, Kaf, 16), i "Nema tajnih razgovora među trojicom, a da On nije četvrti, niti među petericom a da On nije šesti, ni kad ih je manje ni kad ih je više, a da On nije s njima gdje god oni bili" (Kur'an, El-Mudžadele, 7), ne znače doslovnu blizinu, već označavaju Allahovu sveprisutnu moć, znanje i zaštitu. (El-Kardavi, 2005:121-123)¹³ Bog je stvorio sve, uključujući i mjesta. Prema tome, ukoliko je On postojao prije njih, On će uvijek ostati nezavisan od njih. (Ulrich, 2018) U kontekstu Božijeg odnosa prema Prijestolju ('Arš), klasični islamski učenjaci odbacivali su takvu interpretaciju doslovnog sjedenja, jer takva interpretacija može biti dvojako shvaćena: ili je riječ o Božijoj potrebi za sjedenjem što aludira na Božiju nesavršenost, a Bog je uzvišen od

toga, ili pitanje prijestolja ukazuje na Božiju moć i vlast, što kur'anski ajeti i ističu kao argument Božije svemoći. (Silajdžić i Beglerović, 2016)

Imam El-Maturidi kategorički odbacuje bilo kakvu sličnost (šibh) između Boga i stvorenog svijeta, posebno kroz fizičke karakteristike, tjelesnost ili nesavršenosti poput promjena i slučajnih osobina. Međutim, on dozvoljava upotrebu analogije kroz koncept *misl*, gdje se pomoću poznatog svijeta mogu opisivati Božije djelovanje i osobine, ali uvijek uz priznanje Njegove apsolutne transcendencije (tenzih). (El-Maturidi, 2006) Bog je uvijek bio savršen, uvijek isti, bez obzira na attribute Njegove esencije ili djelovanja. Stoga, Njegovi atributi su nepromjenjiva savršenstva koja mu savršeno pristaju. To znači da se ne mogu usporediti s ljudskim osobinama. Njegovi atributi nikada nisu vremenski vezani, već su vječni. (Ulrich, 2018) Tradicionalno tumačenje ovog problema je da te izraze treba shvatiti onakvima kakvi jesu bez ikakvih dodatnih kvalifikacija (bila kejfje). Imam El-Maturidi ne govori eksplicitno o ranomuslimanskom konceptu *bila kejfje*, ali on implicitno prihvata ovaj koncept kao konačnu alternativu, što je u suprotnosti s metaforičkim tumačenjima izraza koje zastupaju mu'tezilije koji su Božiju ruku tumačili kao *blagoslov* (rahme vel-a'tf), a Božiju stranu (dženbu Allah) kao *naredbu* (emr). On sažima svoj metod ovim riječima: "Nema načina da se spozna skrivena stvarnost

¹² Negiranje Božijih atributa prvi je upotrijebio Džehm bin Safvan a potom su ga mu'tezilije prihvatile. Smatra da ljudski jezici ne sadrže pojmove niti kategorije na osnovu kojih bi mogli objasniti esenciju i attribute Boga na način koji ne bi vodio sličnosti ili poređenju s nečim već poznatim. Međutim, da bi čovjek razumio, potrebno je da pripiše određena svojstva Stvoritelju svijeta. (Cerić, 2012:170) U polemici s mu'tezilijama El-Maturidi ukazuje na njihovu nekonzistentnost u korištenju

analogije, jer miješaju osobine svijeta s nominalnim karakteristikama božanskog. On tvrdi da njihovo prekomjerno insistiranje na jedinstvenosti Boga negira božanske osobine, čime uništavaju osnovu za govor o Bogu. (Sharif, 1990)

¹³ Imam El-Maturidi navodi mišljenja korporealista i antropomorfista koji su Božije Prijestolje ('Arš) tumačili doslovno u značenju *kreveta* (serir), kako se doslovno i navodi u tekstu Kur'ana. Pobjijajući stavove korporealista

i antropomorfista imam El-Maturidi kazuje da *istiva* i *'Arš* ukazuju na sveopću i apsolutnu Božiju moć. Takve ajete treba razumjeti u kontekstu apsolutne uzvišenosti, vlasti i moći Božije u skladu sa značenjima sljedećih ajeta: "Onaj kome pripada vlast na nebesima i na Zemlji" (Kur'an, El-Furkan, 2); "Gospodar nebesa i Zemlje i onoga što je između njih i Gospodar istoka!" (Kur'an, Es-Saffat, 5) (El-Maturidi, 2006); (En-Nesefi, 2004, 1/215-216). (Silajdžić i Beglerović, 2016)

osim kroz usmjerenje na očitovano.” Ovaj princip omogućava da se kroz manifestacije u svijetu stekne ograničena spoznaja o Bogu, čime se istovremeno čuva Njegova neusporedivost i uzvišenost.¹⁴

Zaključak

Ova rasprava pokazuje kako različiti teološki pravci u islamskoj misli pokušavaju da usmjere razumijevanje Božije vječnosti i atributa, bilo kroz njihovu potpunu integraciju s Božijom esencijom, bilo kroz pokušaje da se odvoje kao posebne, ali neodvojive komponente. Imam El-Maturidi se usmjerava na formulaciju koja uključuje Božiju vječnost s atributima kao inherentnim dijelom Njegove esencije, što je stajalište koje se protivi ekstremnim pogledima koji bi ili potpuno negirali Božije attribute ili

ih razdvajali od Njegove biti. On se suprotstavlja krajnostima drugih škola, osiguravajući koherentno razumijevanje Božije transcendencije i Njegove povezanosti sa stvorenim svijetom. Ova ravnoteža između racionalne analize i učenja iz Objave ostaje temelj njegove teologije. Njegov pristup Božijim atributima predstavlja srednji put između doslovnog i racionalnog tumačenja, uz očuvanje Božije jedinstvenosti i transcendencije.

Isključivanje vremena iz Božije esencije podrazumijeva da su Njegovi atributi vječni i nepromjenjivi, jer su dio Njegove esencije. Ova ideja o Božijoj esenciji kao nečemu što uključuje attribute koji ostaju vječni i osnovni za Boga postala je ključna u klasičnim teološkim raspravama. Atributi su tako povezani s Božijom esencijom da nisu ni isto što i esencija, ni različiti od

nje (la hije huve vela gajruhu). To je postalo standardno u maturidijskoj literaturi i održano kao temelj kroz klasičnu eru. Ova formulacija, koja se primjećuje u tekstovima kao što je *El-Akide En-Nesefijje*, pokazuje kako se Bog opisuje kao entitet koji uključuje, ali nije izjednačen sa Svojim atributima.

Na kraju možemo kazati da proučavanje teološke misli El-Maturidija doprinosi raznolikosti teoloških perspektiva kod nas i poboljšava akademsku teološku diskusiju. Bolje razumijevanje El-Maturidijeve teologije doprinosi, također, da se njegovo intelektualno naslijeđe afirmira te da ostane bolje očuvano. Uz to, može podstaći veće uvažavanje teološke raznolikosti unutar sunnijskog islama i doprinijeti boljem razumijevanju među pravnim i teološkim sunniskim školama.

¹⁴ Apsolutna spoznaja Boga priliči samo Njemu. Vrhunac ljudske spoznaje Allaha dž.š., je u spoznaji nemogućnosti spoznaje Njega. Imam Džunejd kazuje: *e može spoznati Uzvišenog Allaha niko osim Uzvišeni Allah*. Dakle, ova konstatacija se odnosi na potpunu spoznaju koja je primjerena veličanstvu

Bića Njegova i veličini Njegove moći. Imam El-Gazali u istom kontekstu kaže: *Vrhunac u spoznaji onih koji su upoznali Allaha jest nemoć njihova da spoznaju Allaha... Nemoguće je da Allah bude spoznat na način da se u cijelosti sagleda suština Njegovih božanskih atributa. Takvo što je moguće*

samo Njemu Uzvišenome. Čovjekova spoznaja Allaha dž.š., je relativna te se stoga razlikuje od čovjeka do čovjeka. Uputno je kazati da put spoznaje Allaha dž.š., nikada ne prestaje i da je to ono što čovjeka prati i nakon preseljenja na drugi svijet. (Behdžet, 2001:14-15)

Literatura

Behdžet, Ahmed (2001). *Allah – islamsko poimanje i vjerovanje*. Sarajevo: El-Kalem.
Cerić, Mustafa (2012). *Korijeni sintetičke teologije u islamu – Ebu Mensur el-Maturidi*. Sarajevo: El-Kalem.
El-Kardavi, Jusuf (2005). *Fusulun fi-l-akidet bejne-s-selefi ve-l-halefi*. Mek-tebetu Vehbe.
El-Kari, Mula Ali (1997). *Šerhu-l-fikhi-l-ekberi liebi Hanifeti en-Nu'man*. Bejrut: Daru--n-Nefais.
En-Nesefi, Ebu-l-Muin Mejmun bin Muhamed (2004). *Tebisiretu-l-edille*

fi usuli-d-din. Ankara: Dijanet.
El-Maturidi, Ebu Mensur (2006). *Kitabu-t-tevhid*. Bejrut: Daru-l-kutubi-l-ilmijje.
Ebu Zehre, Muhamed (bez godine izdanja). *Tarihu mezahibi-l-islamijje*. Kairo: Daru-l-fikri-l-'arebi.
Silajdžić Adnan, Beglerović Samir, Ćemo Kenan i Jašić Orhan (2024). *Akaidiska učenja imama Nesefija*. Sarajevo: Fakultet islamskih nauka.
Ulrich, Rudolf (2018). *El-Maturidi i razvoj sunijske teologije u Semerkandu*. Sarajevo: CNS.

Harvi, Ramon (2021). *Transcendent God, Rational World A Maturidi Theology*. Edinburg: Edinburgh Studies in Islamic Scripture and Theology.
Ričards, Cros i Duns, Scotus (1999). *Great Medieval Thinker*. Oxford: Oxford University Press.
Silajdžić, Adnan i Beglerović, Samir (2016). *Akaidiska učenja Ebu Hanife*. Sarajevo: El-Kalem.
Sharif, M.M. (1990). *Historija islamske filozofije*. S engleskog preveo: Sušić Hasan, Zagreb: August Cezarec.

الموجز

العلاقة بين ذات الله وصفاته في سياق التنزيه والأزلية في فكر الإمام
أبي منصور الماتريدي

المير برامينكوفيتش

يهدف هذا العمل إلى بحث الجوانب الرئيسة في عقيدة الماتريدي، بما في ذلك مفهوم أزلية الله وعلاقته بالزمن، والعلاقة بين ذاته وصفاته. إن الفهم العقدي عند الماتريدي لذات الله يناقش المسائل الجوهرية عن الله في الفكر الإسلامي، وإن منهجه القائم على التفكير العقلاني وتفسير الوحي يمثل إسهاماً أساسياً في تراث علم الكلام السني. ويشمل أسلوب الماتريدي: (1) مفهوم الذات الإلهية: إن الله ذات جوهر يتضمن الصفات، ولكنه ليس ركيزة تحملها. إن ذات الله فريدة وأبدية ومستقلة؛ (2) الصفات الذاتية موجودة في ذات الله وأزلية وليست مضافة إلى ذاته؛ (3) نقد التشبيه وتفسير الصفات: ينفي الماتريدي جسمانية الله ويستخدم القياس للحديث عن صفاته، متجنباً المقارنات المباشرة مع العالم المخلوق. يسعى الماتريدي إلى توضيح كيفية فهم ذات الله مقابل العالم المخلوق، مع الحفاظ في الوقت ذاته على تعاليه المطلق (تنزيهه). ما تزال عقيدة الماتريدي مهمة في المناقشات المعاصرة، وتوفر إطاراً منهجياً لفهم تنزيه الله وعلاقته بالعالم المخلوق.

الكلمات الرئيسة: الإمام الماتريدي، صفات الله، الذات، التنزيه، التجسيم.

Summary

CORRELATION BETWEEN GOD'S ESSENCE
AND HIS ATTRIBUTES IN THE CONTEXT OF
TRANSCENDENCE AND ETERNITY IN IMAM
MENSUR AL-MATUTURIDI'S THOUGHT

Almir Pramenković

This article examines the key aspects of Al-Maturidi's theology, including the conceptualization of God's eternity, His relationship to time, and the correlation between His essence and His attributes. Al-Maturidi's theological perspective about God's essence involves essential issues of the Islamic concept of God. His methodology, based on rational interpretation of the Revelation, represents a vital contribution to the Sunni *kalam* tradition. Al-Maturidi's approach involves: 1. Concept of God's essence (dhāt): God is Being-essence that includes attributes, but not as substrate. God's essence is unique, eternal, and independent 2. God's attributes (sifatu-dh-dhāt) are intrinsic to God's essence, they are eternal and do not represent an addition to His essence; 3. Criticism of anthropomorphism and interpretation of attributes: Al-Maturidi rejects the idea of understanding God as a corporeal entity, and uses analogy to explain His attributes, avoiding direct comparison to the created world. Al-Maturidi attempts to clarify that God's essence can be understood in relation to the created world, and at the same time preserve his absolute transcendence (tanzih). Al-Maturidi's theology remains relevant in contemporary discourse; it offers a methodological framework for understanding God's transcendence and His relation with the created world.

Keywords: Imam Al-Maturidi, God's attributes, essence, transcendence, anthropomorphism